

PREVALENCIJA I PORESKE EVAZIJE DUVANA I DUVANSKIH PROIZVODA U BIH: STANJE I IZAZOVI

PREZENTACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

30.11.2020. GODINE, *ZOOM* PLATFORMA

Potrošnja duvana i duvanskih proizvoda u BiH

Autori/ke:

Ljubiša Mičić

Borislav Vukojević

Anđela Pepić

Dragana Preradović

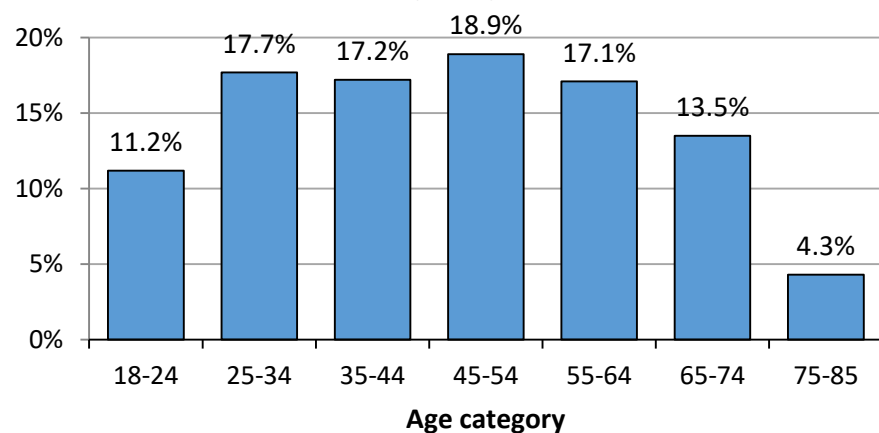
Dragan Gligorić

Studija o potrošnji duvana i duvanskih proizvoda u BiH, 2019

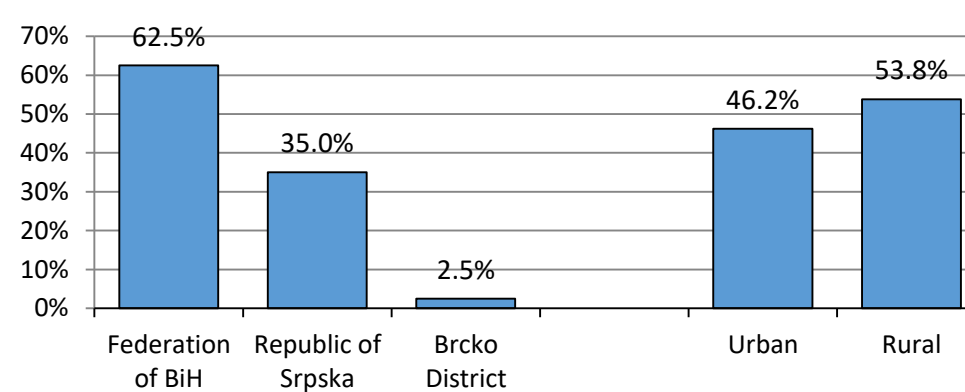
- Korišteni podaci iz regionalne ankete o upotrebi duvanskih proizvoda (STC-SEE, 2019)
- STC-SEE baziran na tri postojeće globalne ankete: 1) the Global Adult Tobacco Survey (GATS); 2) the International Tobacco Control (ITC) survey; i 3) the Pricing Policies and Control of Tobacco in Europe (PPACTE) survey
- Uzorak u BiH: 1,000 odraslih stanovnika (18-85 godina starosti), osnov Cenzus 2013
- Anketiranje sprovela agencija Deep Dive.

Karakteristike populacije

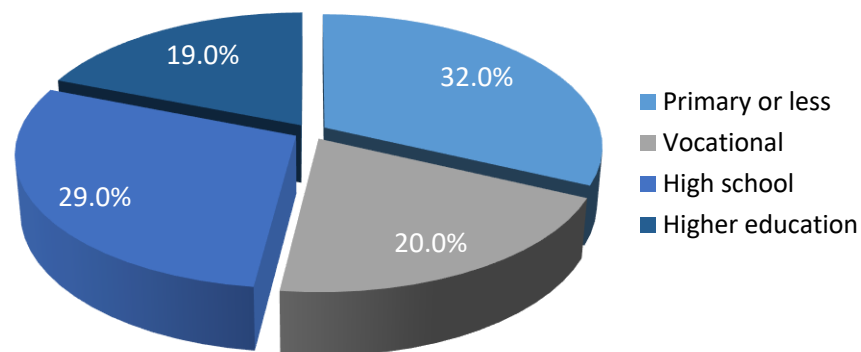
Grafikon 1. Distribucija ispitanika, po godinama starosti (1,000)

Grafikon 2. Distribucija ispitanika, po regionu i mjestu boravka (1,000)

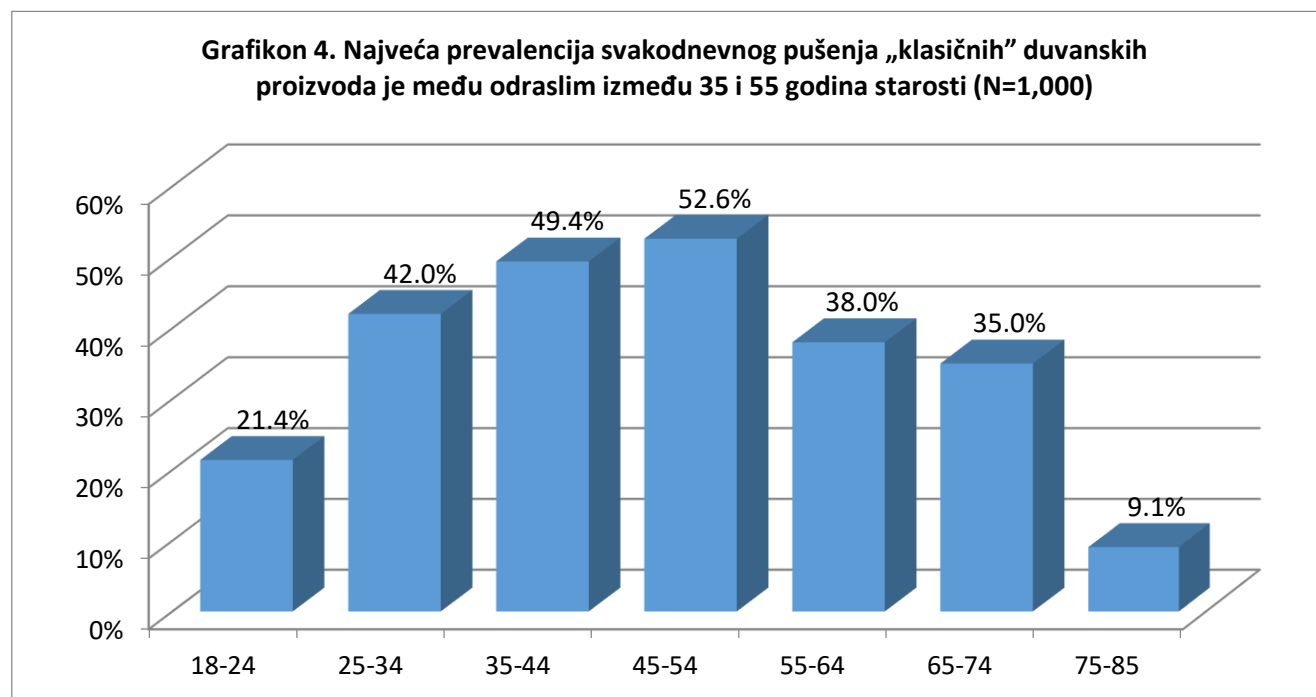

Grafikon 3. Distribucija ispitanika, po nivou obrazovanja (1,000)

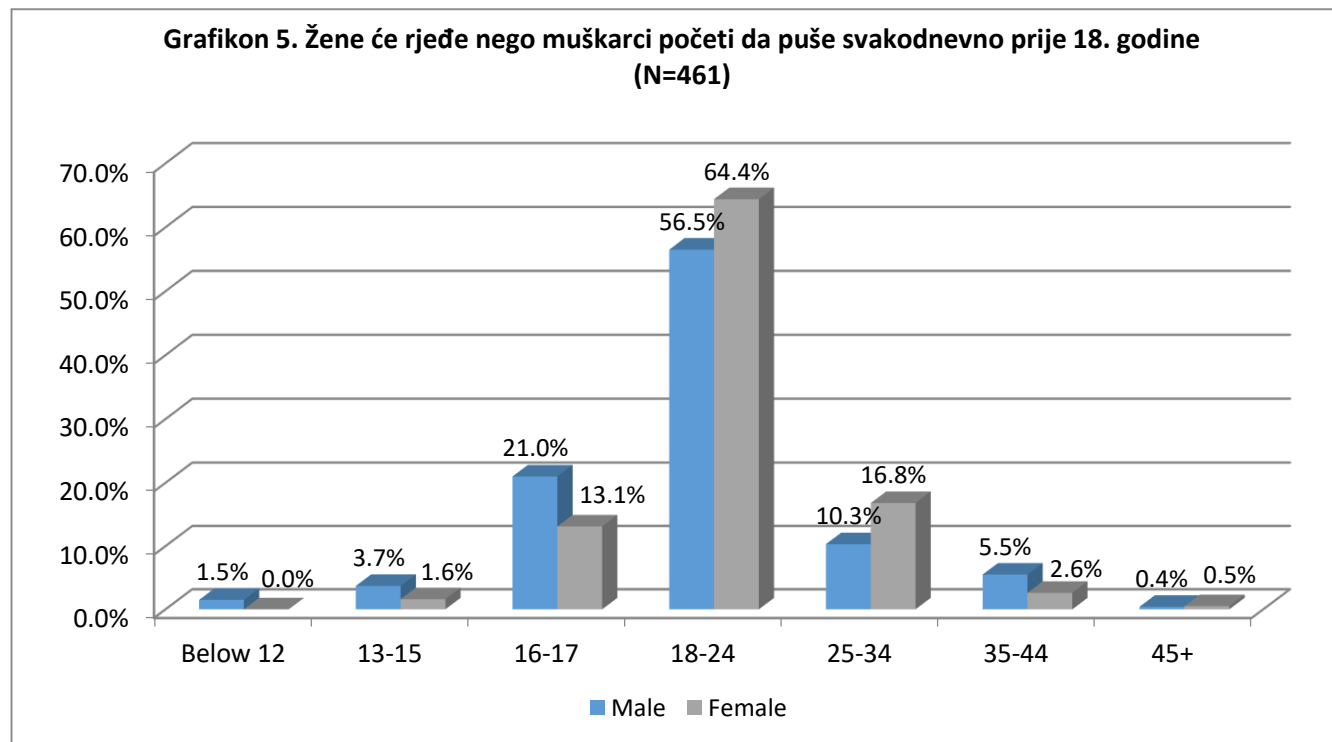
Korištenje duvana

Ukupna prevalencija pušenja među odraslim u BiH je 41.1 procenat, dok je prevalencija svakodnevnog pušenja 40.0 procenata.

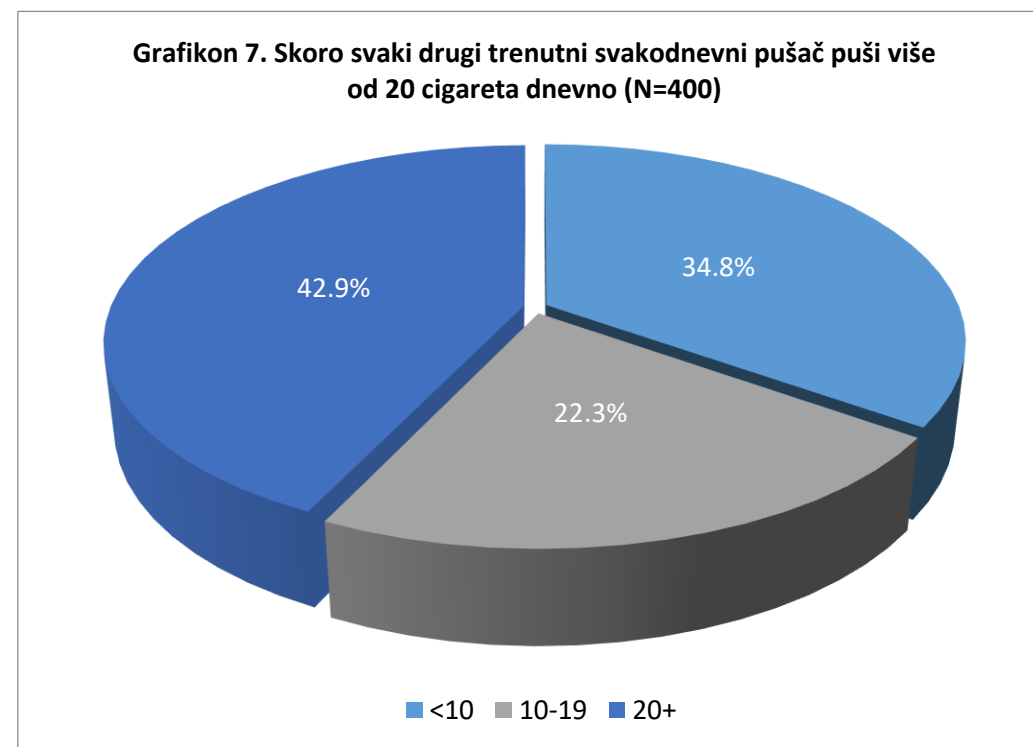
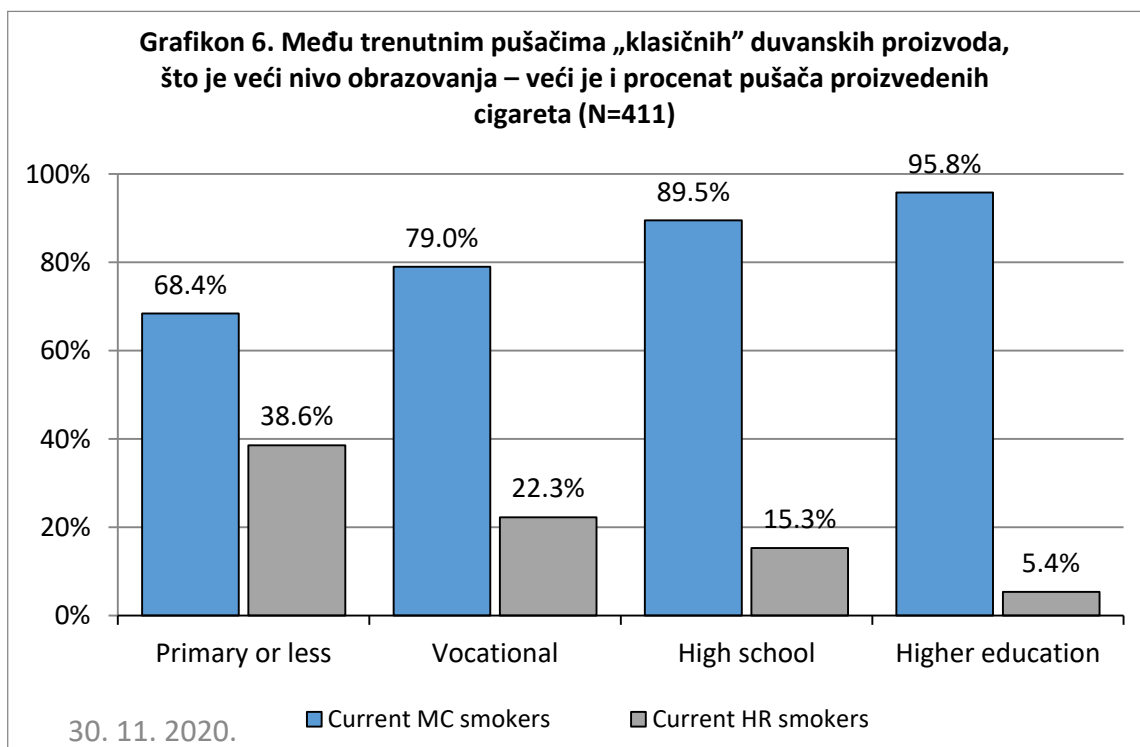
Korištenje duvana

Svakodnevno pušenje je učestalije kod muškaraca nego kod žena: 47.0 procenata odraslih muškaraca i 32.8 procenata odraslih žena su svakodnevni pušači.

Korištenje duvana

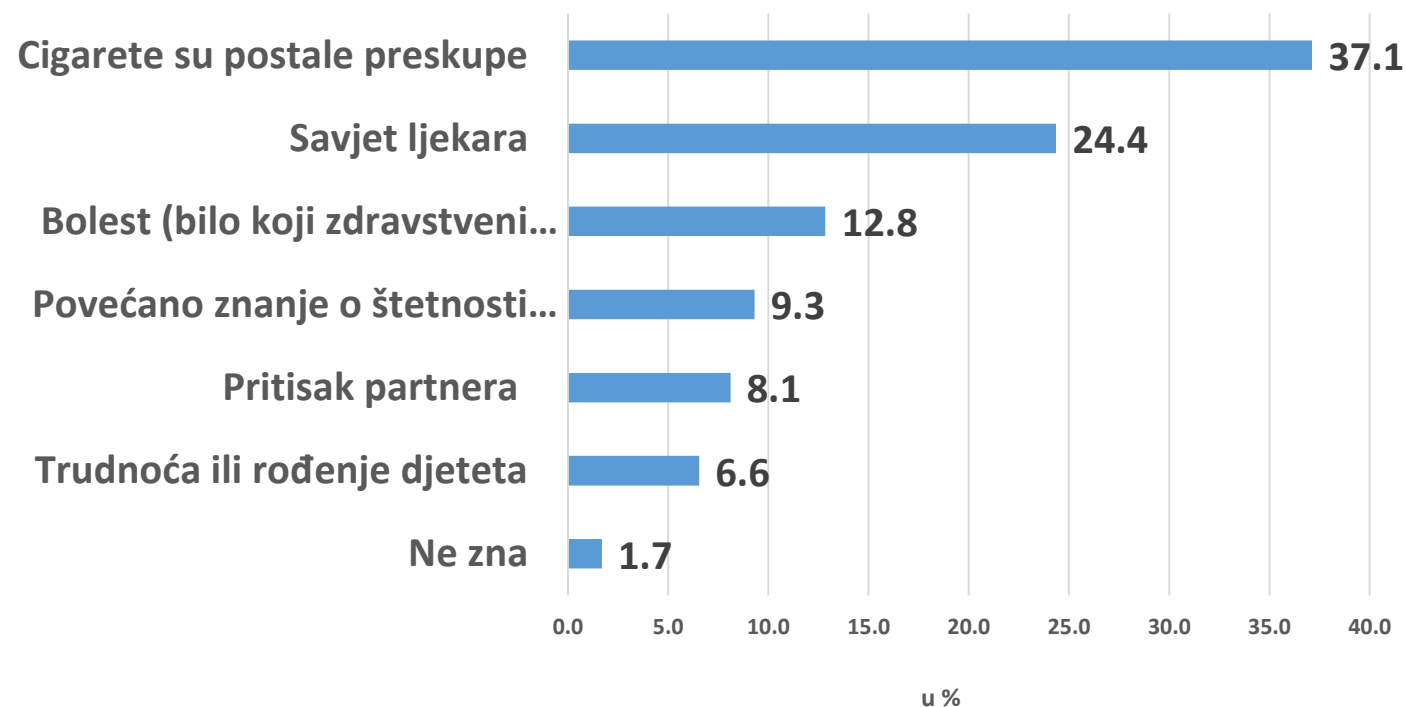
Većina ikad-svakodnevnih pušača (59.7 procenata) je počela svakodnevno pušiti između 18. i 24. godine starosti.

PRESTANAK PUŠENJA

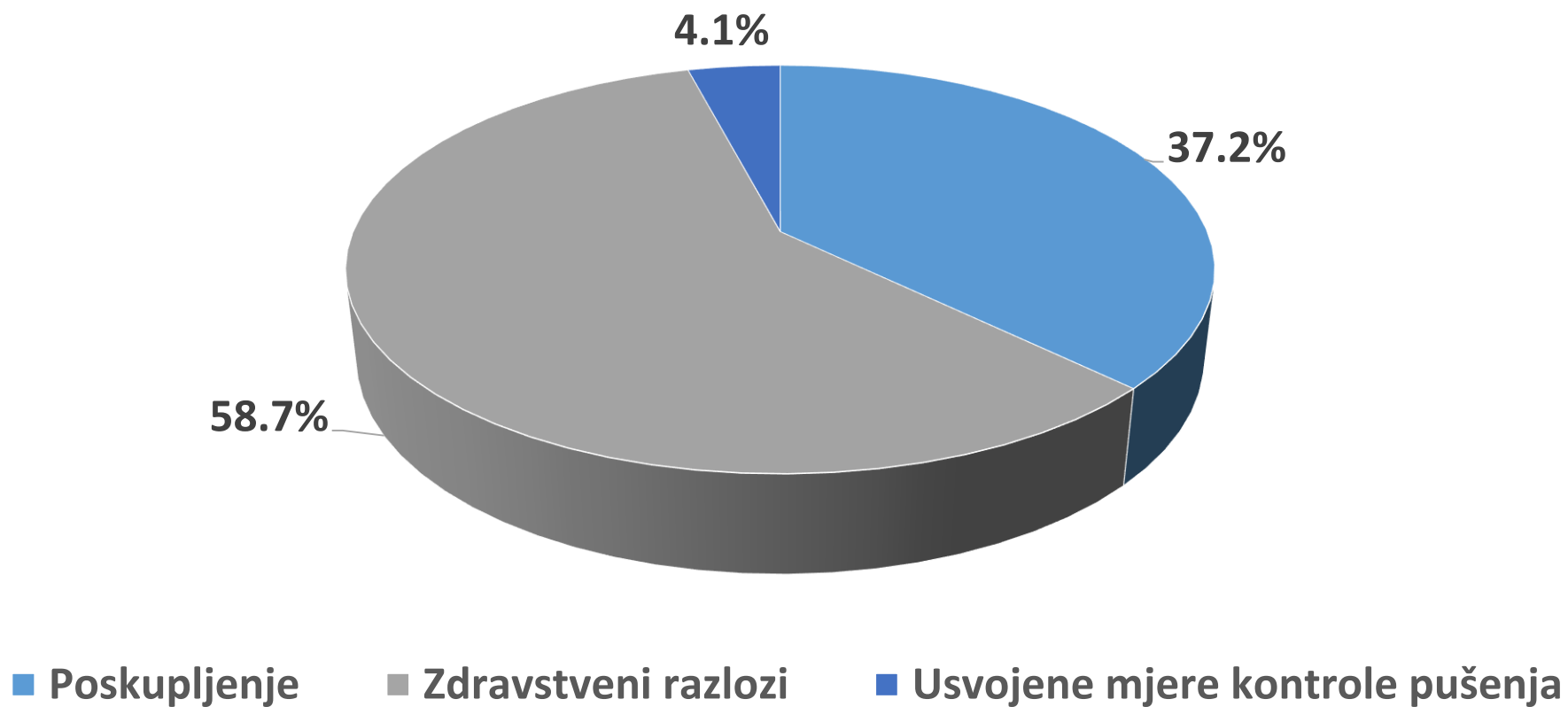
- Manje od 10 procenata (8.2%) odraslih u BiH su bivši pušači
- Udio bivših pušača u ikad-pušačima je 16.8 procenata
- Samo 12.2 posto trenutnih pušača je pokušalo prestati pušiti a od njih svaki treći je to uradio zbog poskupljenja duvana
- Među onima koji puše manje danas nego što su to činili prije, najviše je onih koji to rade zbog zdravstvenih razloga (58.7%) i poskupljenja duvana (37.2%) što čini ta dva razloga najbitnijim u postupku prestanka pušenja

Grafikon 8. Razlozi prestanka pušenja

PRESTANAK PUŠENJA

Grafikon 9. Pušači manje konzumiraju duvan i duvanske proizvode zbog zdravlja i poskupljenja

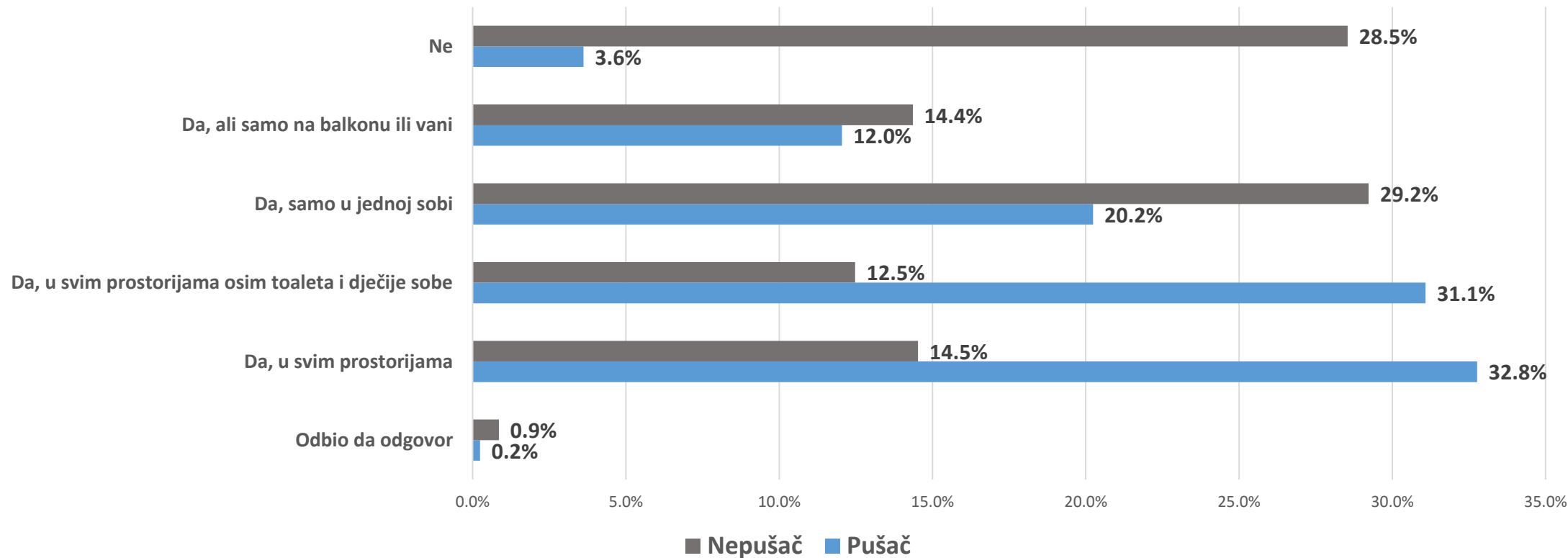

IZLOŽENOST PASIVNOM DIMU

- Više od 40 procenata odraslih radi na radnom mjestu gdje je pušenje dozvoljeno u bar jednoj unutrašnjoj prostoriji
- Četiri od pet odraslih živi u domu u kojem je pušenje dozvoljeno. Procenat onih koji žive u takvom domu je još viši za one koji su pušači: 96 posto pušača živi u domovima gdje je dozvoljno pušenje duvana i duvanskih proizvoda
- Izloženost duvanskom dimu u barovima, klubovima i restoranima je velika – u 9 od 10 istih ćete biti izloženi duvanskom dimu
- U vladinim ustanovama i zgradama, izloženost dimu će biti u jednoj od tri zgrade

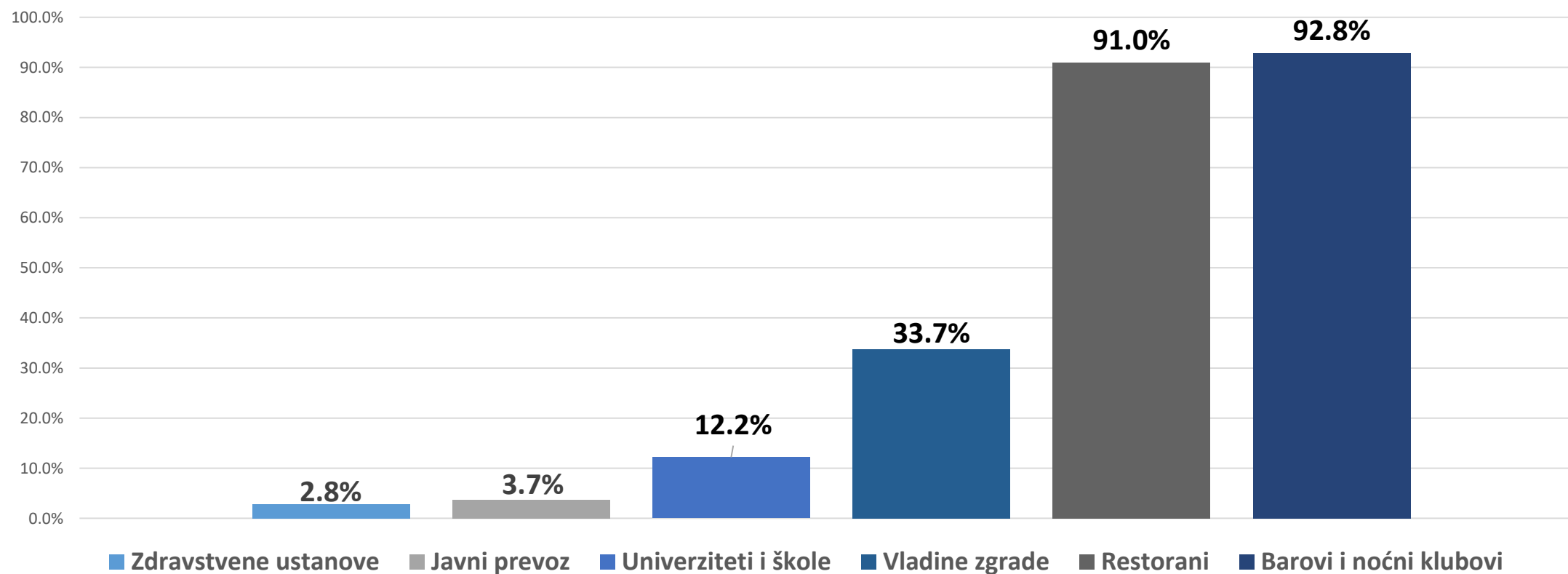
IZLOŽENOST PASIVNOM DIMU

Grafikon 10. Pušenje je dozvoljeno u većini životnih prostora, posebno pušača

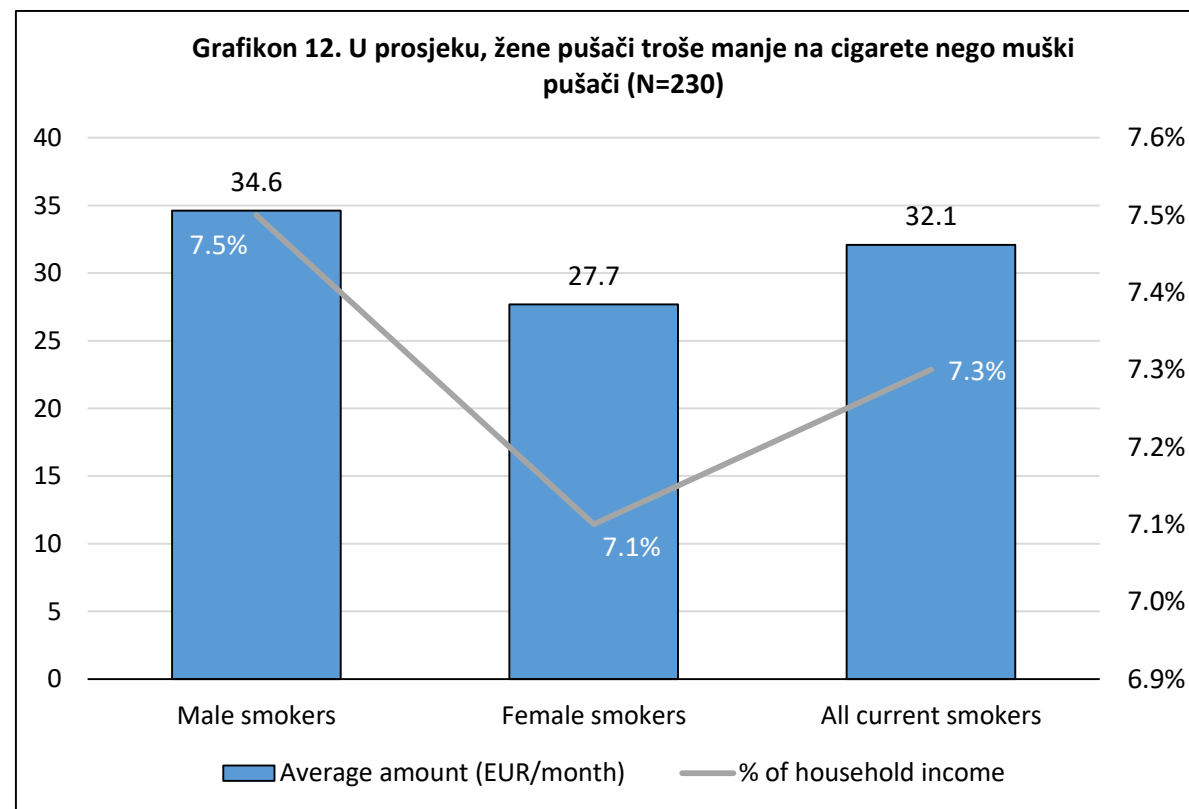
IZLOŽENOST PASIVNOM DIMU

Grafikon 11. Odrasli su veoma izloženi pasivnom dimu u javnim mjestima u BiH

Ekonomika pušenja

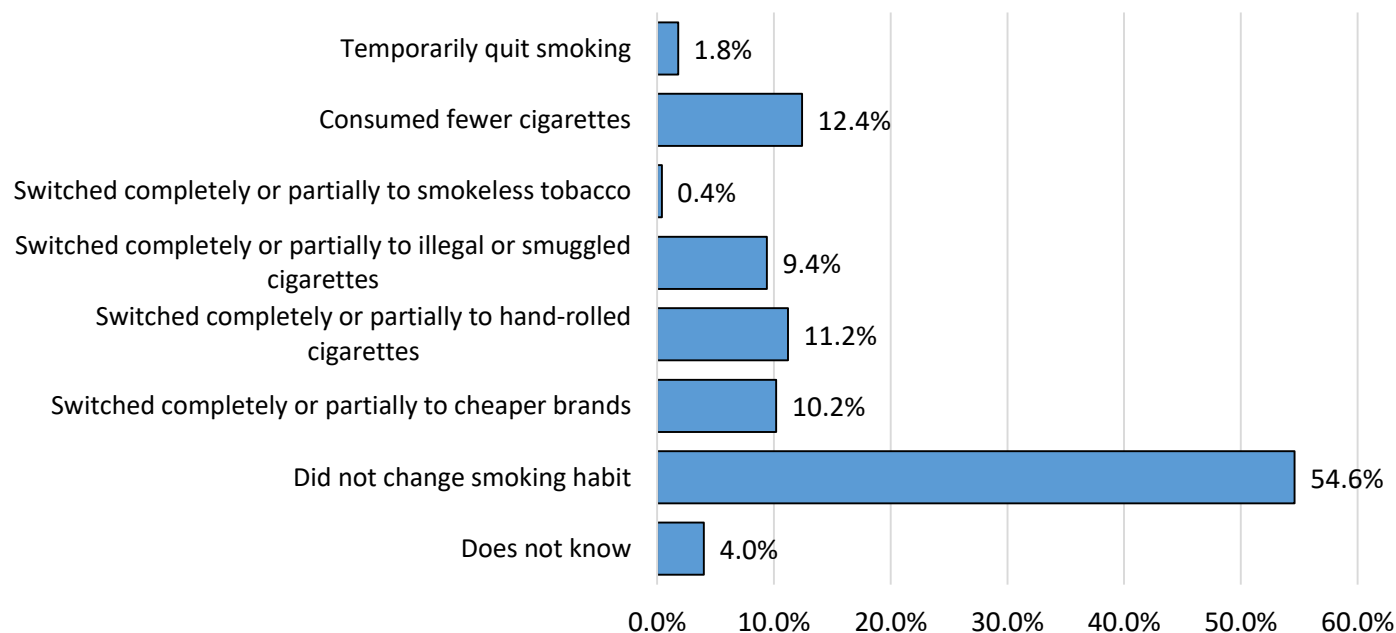
- ❖ Prosječna cijena plaćena za pakovanje proizvedenih cigareta (20 komada) je 2.50 EUR, a prosječna cijena plaćena za 20 komada ručno rolnih cigareta je 1.48 EUR.
- ❖ Trenutni pušači troše, u prosjeku, 39.09 EUR mjesečno na cigarete, odnosno 7.3 procenta mjesečnog prihoda domaćinstva.
- ❖ Žene pušači, u prosjeku, troše manje na cigarete mjesečno u odnosu na muške pušače.

Ekonomika pušenja

Većina odraslih pušača (54.6 procenata) nije promijenilo svoje pušačke navike nakon posljednjeg povećanja cijena i samo 1.8 procenata je privremeno prestalo da puši.

Grafikon 13. Većina odraslih pušača nisu promijenili svoje pušačke navike nakon posljednjeg porasta cijena (N=297)

Zaključci

- **Prevalencija pušenja među odraslima u BiH je visoka (41.1 procenat)**
- Više od 90 procenata odraslih u BiH nemaju naviku korištenja drugih duvanskih proizvoda osim proizvedenih cigareta i ručno rolnih cigareta.
- **Visokoj prevalenciji pušenja doprinosi i niža cijena duvanskih proizvoda u BiH u odnosu na prosjek EU** koji je u 2018. godini bio 4.89 EUR (Joossens et al., 2020: Appendix 7). Prema ovoj anketi, procječna cijena plaćena za pakovanje od 20 komada proizvedenih cigareta u 2019. godini bila je 2.50 EUR, a za ručno rolane cigarete (20 komada) 1.48 EUR.
- **Cijena duvanskih proizvoda još nije na dovoljno visokom nivou da podstiče na prestanak pušenja** (54.6 procenata odraslih pušača nije promijenilo svoje navike pušenja nakon posljednjeg porasta cijena, a samo 1.8 procenata je privremeno prestao da puši).
- **Cijene duvanskih proizvoda igraju značajnu ulogu u motivaciji za prestanak pušenja:** jedan od tri trenutna pušača koji su pokušali da prestanu s pušenjem tvrdi da je porast cijena cigareta ključni razlog za prestanak pušenja. **Rast cijena je takođe drugi najznačajniji razlog za smanjenje intenziteta pušenja** (37.2 procenata odraslih koji danas puše manje nego prije navodi to kao razlog).

Preporuke

- Ministarstva finansija na državnom i entitetskim nivoima, u saradnji sa Upravom za indirektno oporezivanje BiH: **usvojiti agresivniju politiku oporezivanja duvana i duvanskih proizvoda** čime bi se doprinijelo smanjenju ukupne potrošnje cigareta.
- **Obrazovni programi i kampanje za podizanje svijesti trebaju biti implementirani** u partnerstvu između zdravstvenih radnika i službenika, nevladinih organizacija i drugih zainteresovanih strana kako bi se smanjila sekundarna izloženost duvanskom dimu u domaćinstvima, na radnim mjestima i na javnim mjestima.
- **Zakoni trebaju biti sveobuhvatni, te implementacija postojećih politika u oblasti kontrole i praćenja duvana i duvanskih proizvoda treba biti poboljšana sa strožijom primjenom i značajno višim sankcijama** za one koji ne poštuju zakonske odredbe o zabrani pušenja.

Veličina i karakteristike poreske evazije na duvanske proizvode u BiH

Autori/ke:

Dragan Gligorić

Ljubiša Mičić

Dragana Preradović

Anđela Pepić

Borislav Vukojević

Veličina i karakteristike poreske evazije na duvanske proizvode u BiH

- Korišteni podaci iz regionalne ankete o upotrebi duvanskih proizvoda (STC-SEE, 2019)
- Uzorak u BiH: 1,000 odraslih stanovnika (18-85 godina starosti), osnov Cenzus 2013
- Anketiranje sproveda agencija Deep Dive.

Veličina i karakteristike poreske evazije na duvanske proizvode u BiH

- Struktura akcize na cigarete u BiH u 2020
 - proporcionalna u iznosu od 42% maloprodajne cijene
 - specifična (fiksna) akciza u iznosu od 1,65 KM za pakovanje od 20 komada
 - akciza na duvan za pušenje u iznosu od 121,60 KM po kg
 - minimalan iznos akcize je 3,04 KM po paklici cigareta od 20 komada

Veličina i karakteristike poreske evazije na duvanske proizvode u BiH

- Protocol to Eliminate Illicit Trade in Tobacco Products (WHO, 2013) – poreska evazija (tax evasion) predstavlja „svaku praksu ili ponašanje zabranjeno zakonom, koje se odnosi na proizvodnju, distribuciju, prijem, posjedovanje, prodaju ili kupovinu, uključujući bilo koju praksu ili ponašanje kojima je za cilj olakšati navedenu aktivnost”
- Korišteni su podaci u bazi podataka te je izvršena inspekcija fotografija paklica
- Korištena su sledeći kriterijumi za definisanje slučajeva evazije:
 - nepostojanje adekvatne akcizne markice
 - nepostojanje adekvatnog zdravstvenog upozorenja na paklici
 - mjesto kupovine je nelegalno
 - paklica cigareta je kupljena po cijeni ispod 70% cijene najniže paklice cigareta (prema podacima UIO)
 - Kupljeni brend je ilegalan u BiH
- Analizirana je ukupna evazija, evazija za industrijske cigarete i ručno pravljenе cigarete (duvan za pušenje)

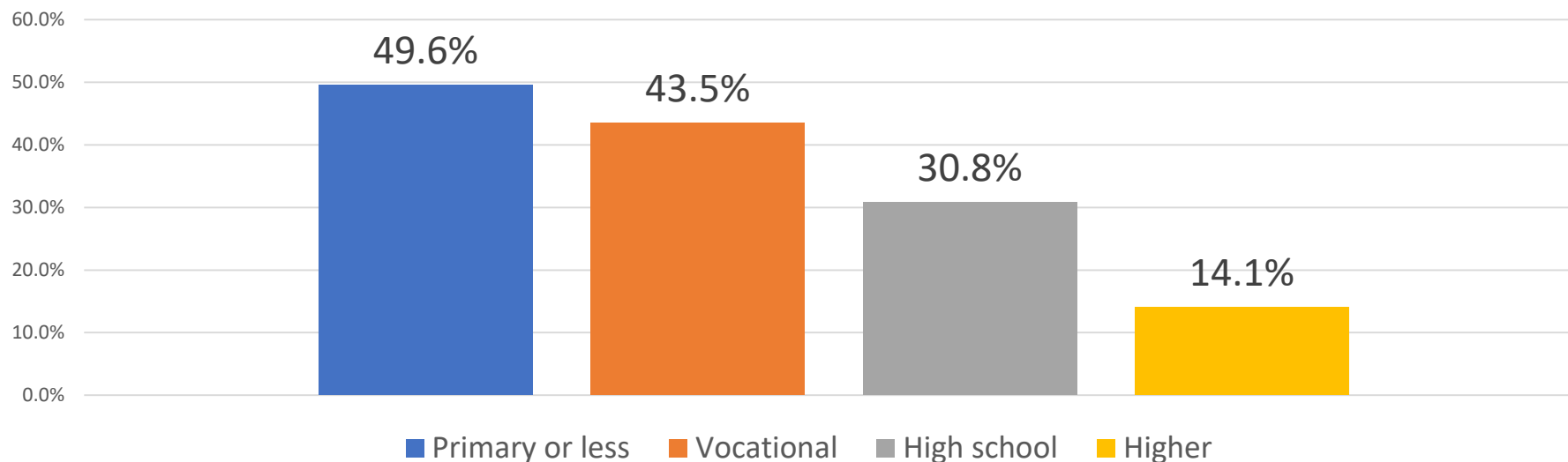
Karakteristike ukupne evazije (industrijske i ručno pravljene cigarete)

- Od ukupno 411 intervjuisanih pušača, 84.1 % pušača industrijskih i 76.1 % ručno pravljenih cigareta je pristalo da pokaže zadnju kupljenu paklicu
- 35.3 % pušača konzumira cigarete kupljene na crnom tržištu, dok je 33,1% ukupne količine popušanih cigareta je ilegalno
- 18.6 % industrijskih paklica cigareta i 93.3 % ručno pravljenih cigareta bilo je ilegalno
- Evazija prema pojedinim kriterijumima:
 - 29.5% se odnosi na kupovinu cigareta na nelegalnom mjestu
 - 30.2% pakovanja nije imalo adekvatno zdravstveno upozorenje
 - 32.8% pakovanja nije imalo akciznu marku
 - 15,3% su ilegalni brendovi
 - 8.3% paklica industrijskih cigareta je kupljeno po cijeni nižoj od 70% minimalne cijene

Karakteristike ukupne evazije

Ilegalne cigarete je konzumiralo:

- 37,4% žena i 32,7 % muškaraca pušača
- 37,3% pušača iz ruralnih i 33,1% iz urbanih sredina
- 90% pušača u Brčko Diskritu, 35,6% u FBiH i 30.9% u RS
- Manje obrazovani pušači su skloniji kupovini cigareta na ilegalnom tržištu

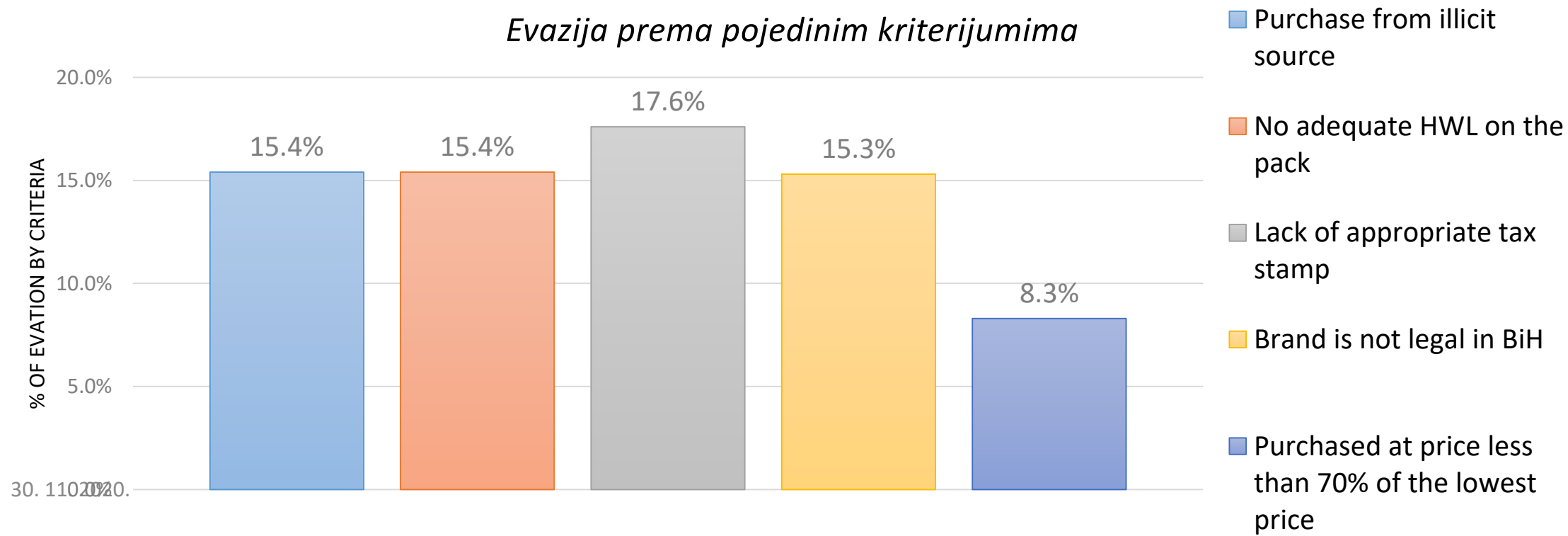

Karakteristike evazije poreza na industrijske cigarete

Od 339 pušača industrijskih cigareta, 18,6% je konzumiralo cigarete s ilegalnog tržišta:

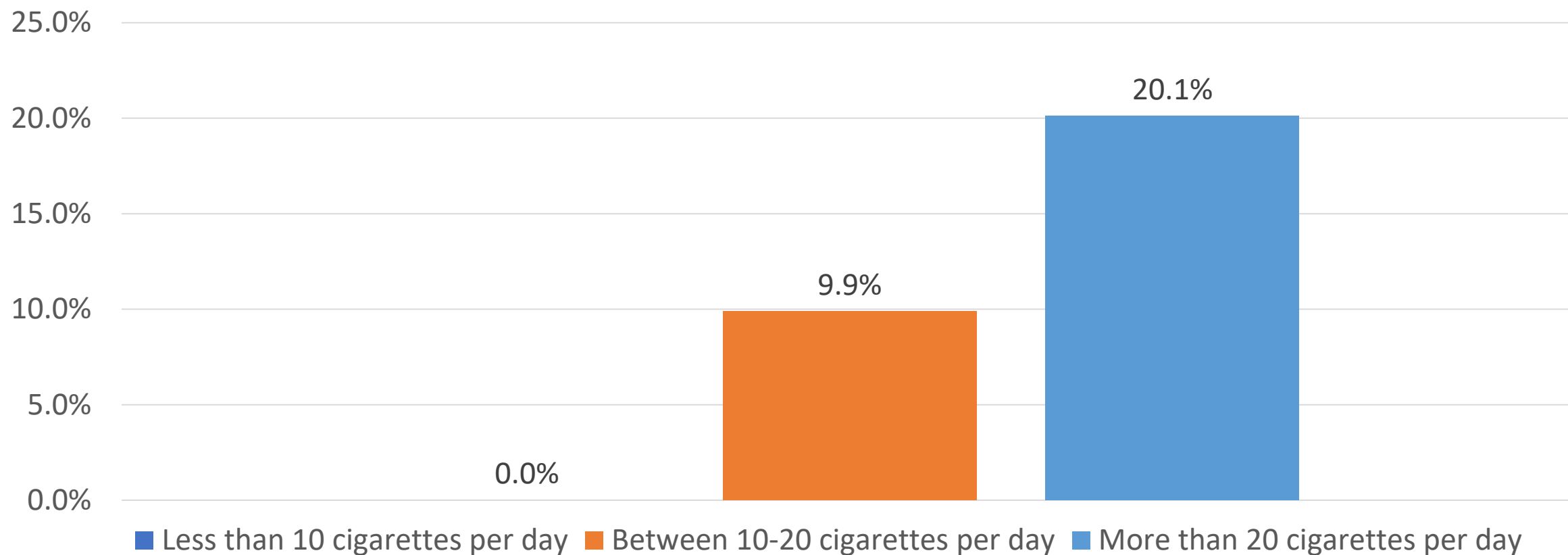
- 21,3% žena i 16,5 % muškaraca pušača
- 16,5% pušača iz ruralnih i 20,9% iz urbanih sredina
- 83,9% pušača u Brčko Diskritu, 19,6% u FBiH i 12,4% u RS

Evazija prema pojedinim kriterijumima

Karakteristike evazije poreza na industrijske cigarete

Sklonost ka evaziji prema intenzitetu pušenja

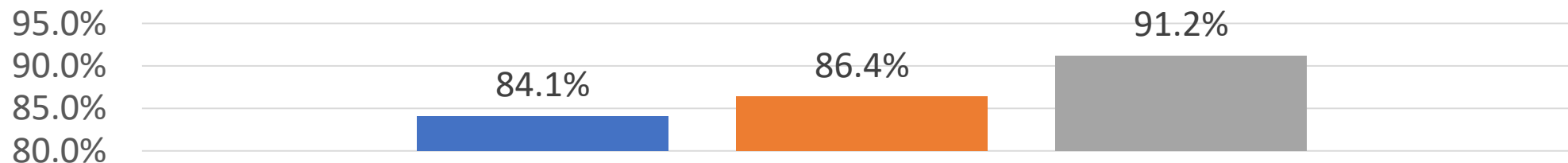

Karakteristike evazije poreza na ručno pravljene cigarete

Od 88 pušača ručno pravljenih cigareta ilegalne cigarete je konzumiralo 93,33% pušača i to:

- 97,9% žena i 31,7 % muškaraca pušača ručno pravljenih cigareta
- 100% pušača u Brčko Diskritu, 91.4% u FBiH i 96,5% u RS

Evazija poreza na ručno pravljene cigarete prema pojedinim kriterijumima

■ Illegal place of purchase ■ No appropriate HWL on the pack ■ Lack of appropriate tax stamp

Faktori koji utiču na sklonost ka evaziji

- Korišten je model vjerovatnoće (Probability model):
 - $Pr (Y_i = y_i) = f (X \beta)$, gdje y_i uzima vrijednost 1 ako se radi o evaziji, odnosno 0 ako se radi o legalnoj kupovini
- Ocjenjivano je koji faktori utiču na vjerovatnoću evazije od strane pušača koji puše: (1) istovremeno industrijske cigarete i rezani duvan, (2) samo industrijske cigarete i (3) samo rezani duvan (ručno pravljene cigarete).
- Nezavisne varijable uključuju širok dijapazon varijabli koji se mogu svrstati u:
 - *Sociodemografske karakteristike* (dohodak, veličina domaćinstva, starost, pol, nivo edukacije, zaposlenje, ruralna/urbana sredina, region BiH)
 - *Karakteristike pušača* (intenzitet pušenja, redovnost, potrošnja na cigarete)
 - *Faktori koji utiču na ilegalnu prekograničnu kupovinu* (blizina pušača granici ca SRB i CG, razlika u cijenama relativno u odnosu na udaljenost graničnog prelaza)

VARIABLES	model_1	se	model_2	se	model_3	se
Smoking intensity (cig per day)	0.428**	(0.174)	0.426**	(0.176)	-0.121	(0.201)
Household size	-0.101	(0.128)	-0.100	(0.127)	-0.215*	(0.111)
Employment status (vs Employed)						
Self-employed	-0.737	(0.556)	-0.740	(0.551)	-0.297	(0.508)
Unemployed	0.537	(0.336)	0.546	(0.333)	0.549*	(0.302)
Pensioners	0.876*	(0.463)	0.874*	(0.462)	0.322	(0.528)
Education (vs Primary)						
Secondary	-0.422	(0.363)	-0.418	(0.362)	0.397	(0.380)
Tertiary	-1.354***	(0.425)	-1.351***	(0.425)	-0.371	(0.510)
Region (vs FBIH)						
RS	-0.628	(0.482)	-0.634	(0.485)	-0.580	(0.478)
BD	2.189***	(0.223)	2.183***	(0.233)	2.864***	(0.282)
Age	0.031***	(0.009)	0.031***	(0.008)	0.034***	(0.008)
Gender	0.212	(0.309)	0.214	(0.306)	-0.208	(0.350)
Settlement type - Urban	-0.117	(0.237)	-0.119	(0.236)	0.214	(0.248)
Daily smokers dummy			0.201	(0.853)		
Current smoker of HR cigarettes					5.056***	(0.733)
Constant	-2.233***	(0.754)	-2.436***	(0.877)	-2.372***	(0.575)
Observations	497		497		497	
Log Link	-209.3		-209.3		-142.4	
AIC	442.6		444.5		310.8	
BIC	493.1		499.2		365.5	
Pseudo R2	0.199		0.199		0.455	

VARIABLES	model_4	se	model_5	se	model_6	se	model_7	se
Smoking intensity(cig per day)	-0.121	(0.202)	-0.201	(0.248)	-0.104	(0.220)	-0.135	(0.207)
Household size	-0.216*	(0.111)	-0.209*	(0.111)	-0.267**	(0.106)	-0.208*	(0.109)
Employment status (vs Employed)								
Self-employed	-0.298	(0.510)	-0.321	(0.516)	0.013	(0.532)	-0.266	(0.509)
Unemployed	0.547*	(0.302)	0.563*	(0.299)	0.549*	(0.330)	0.545*	(0.307)
Pensioners	0.305	(0.525)	0.339	(0.534)	0.130	(0.448)	0.287	(0.533)
Education (vs Primary)								
Secondary	0.378	(0.388)	0.388	(0.380)	0.209	(0.381)	0.347	(0.384)
Tertiary	-0.383	(0.510)	-0.355	(0.501)	-0.553	(0.518)	-0.401	(0.502)
Region (vs FBIH)								
RS	-0.634	(0.534)	-0.694	(0.493)	-0.696	(0.485)	-0.781	(0.542)
BD	2.860***	(0.282)	2.866***	(0.284)	2.329***	(0.316)	2.803***	(0.279)
Age	0.034***	(0.008)	0.035***	(0.008)	0.038***	(0.007)	0.036***	(0.008)
Gender	-0.193	(0.366)	-0.188	(0.341)	-0.361	(0.327)	-0.160	(0.368)
Settlement type - Urban	0.217	(0.249)	0.232	(0.251)	0.189	(0.243)	0.210	(0.249)
Daily smokers dummy								
Current smoker of HR cigarettes	5.059***	(0.736)	5.181***	(0.781)	5.412***	(0.829)	5.084***	(0.752)
Border Municipality dummy-SERBIA	0.302	(0.983)						
Border Municipality dummy-MONTENEGRO			1.429**	(0.624)				
Distance from nearest country with lower prices					-0.007**	(0.003)		
Price to distance ratio							13.937**	(5.722)
Constant	-2.363***	(0.577)	-2.286***	(0.617)	-1.280	(0.860)	-2.44***	(0.596)
Observations	497		497		497		497	
Log Link	-142.3		-141.3		-136.2		-141.1	
AIC	312.6		308.6		300.4		310.2	
BIC	371.5		363.3		359.3		369.1	
Pseudo R2	0.455		0.459		0.478		0.460	

Faktori koji utiču na sklonost ka evaziji

- Mlađi pušači, pušači s višim nivoom obrazovanja i oni koji žive u većim domaćinstvima manje su skloni kupovini ilegalnih duvanskih proizvoda
- Nezaposleni pušači i penzioneri te pušači koji žive u Brčko Distriktu skloniji su korištenju ilegalnih duvanskih proizvoda
- Pušači koji svakodnevno konzumiraju cigarete, kao i pušači koji intenzivnije puše su skloniji ilegalnim kupovinama
- Ilegalna konzumacija duvanskih proizvoda je veća u opštinama koje graniče sa Crnom Gorom, te opštinama koje su bliže graničnim prelazima sa Srbijom i Crnom Gorom (zemljama sa nižom cijenom cigareta)
- Što je cjenovna razlika relativno u odnosu na udaljenost od SRB i CG viša, veća je sklonost ka evaziji.

Preporuke

- **Ratifikacija i implementacija Protokola za uklanjanje nelegalne trgovine duvanskim proizvodima** (Svjetska zdravstvena organizacija, 2013) , koji predviđa systemske instrumente i mjere za suzbijanje ilegalne trgovine (analiza je ukazala da je veličina ilegalnog tržišta ekstremno velika i iznosi 33,1%)
- **Značajniji rast akciza na duvanske proizvode** – (rast akciza povećava cijene, što smanjuje konzumaciju kako legalnih tako i ilegalnih duvanskih proizvoda)
- **Uvođenje strožijih kontrola i inspekcija na granici, kao i češće i efikasnije kontrole unutar zemlje** (analiza je pokazala da postoji značajan udio kupovine duvanskih proizvoda na nelegalnim mjestima, bez akcizne marke, te da postoji veća sklonost ka evaziji u opštinama bližim zemljama sa nižom cijenom duvanskih proizvoda)

Naredna istraživanja

2021. godina:

Procjena ekonomskih troškova pušenja u BiH

2022. godina:

Procjena uticaja oporezivanja duvanskih proizvoda na prihode i javno zdravstvo u BiH

HVALA ZA PAŽNJU!

Za dodatna pitanja kontaktirajte nas na:

Anđela Pepić, rukovoditeljka projekta

Centar za preduzetništvo i transfer tehnologija

Univerzitet u Banjoj Luci

andjela.pepic@unibl.org

Dragan Gligorić, vođa istraživačkog tima

Ekonomski fakultet

Univerzitet u Banjoj Luci

dragan.gligoric@ef.unibl.org

Napomena:

Univerzitet u Banjoj Luci, BiH, dio je regionalne mreže istraživača oporezivanja duvanskih proizvoda u Jugoistočnoj Evropi. Projekat je finansiran od strane Univerziteta Ilinoj u Čikagu (UIC), Institut za istraživanje i politike zdravlja, s ciljem provođenja ekonomskog istraživanja o oporezivanju duvana u Bosni i Hercegovini. UIC je partner Blumberg inicijative za smanjenje upotrebe duvanskih proizvoda (eng. the Bloomberg Initiative to Reduce Tobacco Use). Stavovi i mišljenja iskazani u ovom dokumentu ne mogu se pripisati niti predstavljaju stavove i mišljenja UIC, Instituta za istraživanje i politike zdravlja, niti Blumberg Filantropies (eng. Bloomberg Philanthropies).

30. 11. 2020.